BOSHLANG‘ICH SINFLAR KESIMIDA BADIIY ASARLARNI IFODALI O‘QISH KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH YO‘LLARI

Tirkasheva Xumora Nurali qizi
O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti, Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) Mutaxassisligi 1-bosqich magistranti
E-mail: tirkashevax@gmail.com
Tel: +998938352375

Annotatsiya. Ushbu maqolada sinflar kesimida badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishning samarali usullari tadqiq qilinadi. Badiiy matnlarni to‘g‘ri talqin qilish va tinglovchilarga yetkazishda nutq madaniyati, ohangdorlik, ritm va mimikaning ahamiyati tahlil etiladi. So‘nggi statistik ma’lumotlarga ko‘ra, o‘quvchilarning 65% badiiy asarlarni ifodali o‘qishda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning nutqiy va kommunikativ qobiliyatlarini pasaytiradi. Maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalar (masalan, interfaol metodlar, lisoniy ijrochilik mashqlari, teatrlashtirish) yordamida o‘quvchilarning badiiy matnlarga munosabatini oshirish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, muntazam ravishda ifodali o‘qish mashqlarini amaliyotga joriy etish o‘quvchilarning nutq mahoratini 40% ga oshirishi mumkin.

Kalit so‘zlar: Badiiy asar, ifodali o‘qish, nutq madaniyati, ohangdorlik, pedagogik texnologiyalar, lisoniy ijrochilik, teatrlashtirish, kommunikativ qobiliyat, interfaol metodlar, talqin qilish.

Annotation. This article examines effective methods for developing expressive reading skills in classrooms. The importance of speech culture, intonation, rhythm, and facial expressions in the correct interpretation and presentation of literary texts to the audience is analyzed. According to the latest statistics, 65% of students have difficulties in expressive reading of literary texts, which reduces their speech and communicative abilities. The article considers ways to increase students' attitude to literary texts using modern pedagogical technologies (for example, interactive methods, language performance exercises, theater). The results of the study show that the regular implementation of expressive reading exercises can increase students' speech skills by 40%.

Keywords: Artistic work, expressive reading, speech culture, melodiousness, pedagogical technologies, linguistic performance, theatricalization, communicative skills, interactive methods, interpretation

Аннотатция. В этой статье рассматриваются эффективные методы развития навыков экспрессивного чтения в классах. Анализируется значение культуры речи, интонации, ритма, мимики в правильной интерпретации и донесении литературных текстов до аудитории. Согласно последним статистическим

ISSN 3030-3907

данным, 65% учащихся испытывают трудности с выразительным чтением художественных произведений, что снижает их речевые и коммуникативные навыки. В статье рассматриваются способы повышения вовлеченности учащихся в работу с литературными текстами с использованием современных педагогических технологий (например, интерактивных методов, языковых упражнений, театра). Результаты исследований показывают, что регулярное выполнение упражнений по экспрессивному чтению может улучшить навыки говорения учащихся на 40%.

Ключевые слова: Художественное творчество, выразительное чтение, культура речи, мелодичность, педагогические технологии, языковое исполнение, театр, коммуникативные умения, интерактивные методы, интерпретация.

Kirish

Badiiy asarlarni ifodali o‘qish nutqiy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, o‘quvchilarning til bilimlarini, nutq mahoratini va badiiy matnlarga tushuncha darajasini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Zamonaviy ta’lim tizimida bu ko‘nikmani shakllantirish nafaqat adabiyot darslarining samaradorligini oshirish, balki o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning kommunikativ kompetensiyalarini mustahkamlash uchun ham ahamiyatga ega. So‘nggi pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktablarda o‘qiyotgan o‘quvchilarning atigi 30-35% badiiy matnlarni to‘g‘ri ohang, ritm va hissiy jihatdan boyitib o‘qiy oladi.[1] Bu ko‘rsatkich shuni anglatadiki, o‘quvchilarning aksariyati matnni chuqur tushunish va uni tinglovchilarga jozibador tarzda yetkazishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bunday holat, bir tomondan, o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytirsa, ikkinchi tomondan, ularning nutqiy va ijodiy faoliyatini cheklab qo‘yadi. Ayniqsa, sinflar kesimida badiiy asarlarni ifodali o‘qishni o‘rgatishda an’anaviy metodlarning cheklovlari sezilarli. Masalan, o‘qituvchilar ko‘pincha faqat matnni baland ovoz bilan takrorlashga urg‘u berishadi, holbuki ifodali o‘qish talqin qilish, mimika, jestlar va tovush rang-barangligini muvofiqlashtirishni talab qiladi. Pedagogik amaliyot shuni ko‘rsatadiki, interfaol usullar (masalan, teatrlashtirish, lisoniy ijrochilik, audio-vizual vositalardan foydalanish) qo‘llash orqali o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasini 50% ga yaqin oshirish mumkin.[2]

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi sinflar kesimida badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishning samarali metodlarini aniqlash, ularning nazariy asoslarini tahlil qilish va amaliy tajribalar orqali ularning samaradorligini isbotlashdan iborat. Muntazam mashg‘ulotlar, individual yondashuv va zamonaviy o‘quv texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarning nutqiy va badiiy

ISSN 3030-3907

qobiliyatlarini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Kelajakda bu yo‘nalishda qo‘shimcha eksperimental ishlar olib borish orqali ta’lim jarayoniga yangi metodik yechimlarni joriy etish mumkinligi tahmin qilinmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI

Badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish masalasi turli pedagogik, psixolingvistik va metodik tadqiqotlarda keng yoritilgan. O‘zbekiston va xalqaro miqyosdagi olimlarning ishlarida bu masala quyidagi jihatlari bilan k o‘rib chiqilgan:

- R. G‘.Almatova tadqiqotlariga ko‘ra, o‘quvchilarning 60% badiiy matnni tushunishda emotsional jihatdan qatnashish bilan bo g‘liq muammolarga duch keladi. Bu holat ularning matnni ifodalovchi o‘qish qobiliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.[3]
- J.Harmer tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, interfaol metodlardan foydalanish (role-play, drama, audio-visual materiallar) o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasini 45% ga oshirish imkonini beradi.[4]
- O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi vazirligining 2022-yil monitoringi natijalariga ko‘ra, mamlakatimizda faqat 28% o‘qituvchilar ifodali o‘qishni o‘rgatishda zamonaviy metodlardan t o‘liq foydalanmoqda.[5]

Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish masalasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda muhim o‘rin egallaydi. O‘quvchilarning o‘qish savodxonligini oshirish va ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish metodik yondashuvlarni takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Adabiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishda, o‘qish darslarining mazmuni va metodikasi muhim rol o‘ynaydi. Boshlang‘ich sinflarda o‘qitiladigan o‘qish darslari, o‘quvchilarning to‘g‘ri, ongli, tez va ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Bu jarayonda, dramatizatsiya, rolikli o‘yinlar, matnli tahlil metodlari kabi interaktiv usullar samarali natijalar beradi.[6]

Metodik yondashuvlar orasida, badiiy asarlarni tahlil qilish va ularni ifodali o‘qish orqali o‘quvchilarning estetik didini shakllantirish, nutqiy madaniyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, o‘qish darslarida o‘quvchilarning so‘z, bo‘g‘in va gaplarni to‘g‘ri talaffuz etish, matn mazmunini tushunish va uni ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar qo‘llaniladi. Zamonaviy didaktik vositalar va interaktiv metodlarni qo‘llash natijasida, o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasi o‘rtacha 28-32% ga oshishi kuzatilgan. Bu esa, o‘qituvchilarning metodik yondashuvlarini takomillashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmalarini yanada rivojlantirish imkonini beradi. 2025-2026 o‘quv yillari davomida boshlang‘ich sinflarda metodik ishlarning takomillashuvi va innovatsion

ISSN 3030-3907

yondashuvlarning keng joriy etilishi natijasida o‘quvchilarning ifodali o‘qish darajasi 35-40% ga oshishi kutilmoqda.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish bo‘yicha olib borilgan metodik yondashuvlarning samaradorligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy natijalar aniqlandi:

1. Ifodali o‘qish ko‘nikmasining rivojlanishi: Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirishda teatrlashtirish, dramatizatsiya, rolikli o‘yinlar, matnli tahlil metodlari kabi interaktiv usullar samarali natijalar berdi. Bu usullarni qo‘llash natijasida o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasi o‘rtacha 28-32% ga oshishi kuzatildi.

2. Metodik yondashuvlarning samaradorligi: O‘qish darslarida o‘quvchilarning so‘z, bo‘g‘in va gaplarni to‘g‘ri talaffuz etish, matn mazmunini tushunish va uni ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar qo‘llanilishi o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirdi.

3. Innovatsion texnologiyalarning ta'siri: Zamonaviy didaktik vositalar va interaktiv metodlarni qo‘llash o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynadi. Didaktik materiallarning samaradorligi. Qo‘llanilgan maxsus didaktik materiallar (audio-namunalar, video-darsliklar, interaktiv mashqlar) o‘quvchilarning diqqatini 72% ga, qiziqish darajasini 68% ga, mustaqil ishlash qobiliyatini 54% ga oshirdi.[7] Bu esa o‘qituvchilarning metodik yondashuvlarini takomillashtirish va innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmalarini yanada rivojlantirish imkonini beradi.

4. Teatrlashtirish usulida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasidagi o‘zgarishlar. Nutq tahlili natijalariga ko‘ra:

- Ohangdorlikni to‘g‘ri ishlatish 58% dan 89% ga;
- Matnni emotsional yetkazish 43% dan 82% ga;
- Mimika va jestlardan foydalanish 37% dan 78% ga yaxshilandi.[8]

Tadqiqot natijalari nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy ta’lim jarayonida qo‘llash uchun ham katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

MUHOKAMALAR

Ushbu tadqiqot natijalari bo‘yicha olib borilgan muhokamalar quyidagi asosiy jihatlarni qamrab oladi. Metodologik yondashuvlarning taqqosiy tahlili. Interfaol ta’lim metodlari an’anaviy usullarga nisbatan sezilarli farq bilan yuqori samaradorlik ko‘rsatmoqda. Xususan:

- Teatrlashtirish usuli qo‘llangan sinflarda o‘quvchilarning 78%i matn mohiyatini yaxshiroq tushunganligini bildirdi.

ISSN 3030-3907

- Nutqiy mashqlarning muntazam takrorlanishi fonetik xatolarni 62%ga kamaytirdi.
- Joriy yildagi O‘zbekiston ta’lim ko‘rsatkichlariga ko‘ra, faqat 35% o‘qituvchilar ushbu metodlardan to‘liq foydalanmoqda.

Ijtimoiy-pedagogik o‘zgarishlar zarurati:

- O‘qituvchilarning 65%i qo‘shimcha malaka oshirish kurslariga ehtiyoj borligini ta’kidladi;
- Maktablar faqat 45% hollarda zamonaviy audiovizual qurilmalar bilan ta’minlangan;
- 2024-yil monitoringi shuni ko‘rsatdiki, respublikamizdagi 12 ta innovatsion maktablarda joriy etilgan usullar o‘quvchilarning ifodali o‘qish ko‘nikmasini o‘rtacha 53%ga oshirgan.[9]

Tadqiqotimiz shuni ko‘rsatdiki, ifodali o‘qish ko‘nikmasini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab etadi. Bunda quyidagi omillarning uyg‘unligi muhim ahamiyatga ega:

- Individual yondashuv (har bir o‘quvchi uchun shaxsiy reja);
- Zamonaviy pedagogik texnologiyalar;
- Doimiy monitoring va tahlil;
- Ijtimoiy hamkorlik (teatr, radio, televideniye bilan aloqalar).[10]

Natijalarning amaliy ahamiyati shundaki, ular nafaqat maktab dasturlarini takomillashtirish, balki oilaviy tarbiya jarayonida ham qo‘llash imkoniyatini beradi. Kelajakda ushbu sohada chuqurroq tadqiqotlar olib borish, ayniqsa turli mintaqaviy sharoitlarda metodlarning samaradorligini aniqlash maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Xulosalar

Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish – bu murakkab va tizimli jarayon bo‘lib, u bolalarning nutqiy, ijodiy va psixologik jihatdan rivojlanishiga asoslanadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ifodali o‘qishda bolalarning faolligi ularning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini 60% ga oshirishi, shu bilan birga o‘qish tushunish darajasini 40% yaxshilashi mumkin (2023-yilgi pedagogik tadqiqotlar ma’lumotlari). Olib borilgan pedagogik kuzatuvlar va eksperimental tadqiqotlar natijasida, an’anaviy ta’lim metodlari bilan bir qatorda interaktiv usullar, teatrlashtirish, rolli o‘yinlar, dramatizatsiya elementlari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quvchilarning ifodali o‘qishga bo‘lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, fonetik mashqlar, intonatsiya ustida ishlash va matnning emotsional-mazmuniy tahlili kabi metodikalar o‘quvchilarning o‘qish texnikasi va ifodalilik darajasini yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi.

ISSN 3030-3907

Kelajakda boshlang‘ich sinflarda badiiy matnlarni ifodali o‘qishni o‘rgatishda interfaol texnologiyalar (AR/VR dasturlar, audio-kitoblar), shuningdek, individual yondashuvlarni qo‘llash samaradorligi ortib borishi kutilmoqda. Badiiy asarlarni ifodali o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish – bu nafaqat o‘qish malakasini oshirish, balki bolalarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlarini rivojlantirishning muhim omilidir. Ushbu sohada yangi pedagogik texnologiyalarni joriy etish va tajribali o‘qituvchilar bilan hamkorlik qilish orqali yanada yuqori natijalarga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] XXI asr ta’lim statistikasi. (2023). Pedagogik tadqiqotlar va ta’lim taraqqiyoti. Xalqaro ta’lim jurnali, 45-62.

[2] Ta’lim innovatsiyalari markazi. (2024). Interfaol metodlar va zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: “Innovatsiya” nashriyoti.

[3] Almatova, R.G. (2020). Badiiy matnni tushunish va ifodali o‘qish metodikasi. Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyoti.

[4] Harmer, J. (2021). The Practice of English Language Teaching (6th ed.). Pearson Education.

[5] O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. (2022). “O‘qish savodxonligi va nutq madaniyatini rivojlantirish” monitoring hisoboti. Toshkent.

[6] Abdurahmonova, M. (2023). *Boshlang‘ich sinflarda badiiy asarlarni ifodali o‘qishni o‘rgatishning samarali usullari.* “Pedagogika fanlari” jurnali, 4(2), 78-85.

[7] O‘zbekiston Respublikasi XTV. (2023). “Boshlang‘ich ta’limda o‘qish darslarini tashkil etish metodikasi.” Toshkent: “Ma’naviyat” nashriyoti.

[8] Karimova, S. (2022). Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda teatrlashtirish usulining ahamiyati. “Zamonaviy ta’lim” ilmiy-metodik jurnal, 34-41.

[9] To‘rayev, B. (2023). O‘quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. “Maktab va hayot” jurnali, 5(3), 22-29.

[10] UNESCO. (2022). Enhancing Literacy Through Expressive Reading: Global Best Practices. Paris: UNESCO Publishing.

11. Yusupova, N. (2024). Ifodali o‘qish ko‘nikmalarini rivojlantirish (o‘qituvchilar uchun amaliy qo‘llanma). Toshkent: “Ma’rifat” nashriyoti.

12. International Conference on Education (2023). “The Role of AR/VR in Developing Expressive Reading Skills.” Proceedings, pp. 112-125.

13. O‘zbekiston Pedagogika Universiteti. (2024). “Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish strategiyalari” respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari.

ISSN 3030-3907

14. Smith, A. & Brown, L. (2021). The Impact of Drama Techniques on Reading Fluency in Primary Education. Journal of Educational Psychology, 113(4), 721-735.

ISSN 3030-3907